

Covid-19 Salgınının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: 2008 Krizi ile Kısa Bir Mukayese

Gamze MERCAN

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Konya, Türkiye,
gamze.yilmaz@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 08/05/2022

Kabul: 01/12/2022

Yayın: 31/12/2022

Anahtar Kelimeler:

Covid-19, 2008 Krizi,
Ekonomik Kriz

JEL Kodları: E66,
G01, O57

ÖZ

COVID-19 olayının meydana gelmesi ve ardından tüm dünyada etkisini göstermesi ile birlikte başta ekonomi olmak üzere sosyal, toplumsal etkilerinin gerçekleşmesi, arz ve talep dengelerinin birlikte çarpışması, insanların tüketim alışkanlıkları ilk sırada olmak üzere birçok tutumunda ve davranışında değişiklik meydana getirmesi etkilemesi salgını geçmişte yaşanmış diğer krizlerden ayırmaktadır. Özellikle seyahat engel ve kısıtlamaları seyahat edecek bireylerin konumlanmasında sınırlamaya neden olmuştur. Otel vb. İşletmelerin faaliyetleri de durma seviyesine gelmiştir. İşgücü piyasası bakımından faaliyetleri işyerinden uzakta gerçekleştirme stiline geçiş yapılmıştır. Sosyal ve fiziksel mesafe kuralları kapsamında piyasanın fiziken çalışma kavramı, hatta bazı üretim merkezlerinde üretime ara verilmiştir. Bu bazı konuların netlikten uzak olması sonucunda, zamanında finansal yardım ve acil finansman destekleri ile istikrarı bozucu etkinin ilerlemesi engellenmiştir. Global bir sorun olan COVID-19, Türkiye ekonomisinde, dış ticaret verilerini, işgücü piyasasının mevcut durumunu, üretim verilerini şüphesiz etkisi altına almıştır. Öte yandan Makro ekonomik düzeyde 2008 yılında yaşanan kriz, 1929 ekonomik buhranından sonra tüm dünyayı en çok etkileyen kriz olarak nitelendirilmektedir. Krizin reel sektörde kendini göstermesi ile ülke içinde üretilen malların diğer ülkelerde ilgi görmemesi üretimde düşüşe yol açmıştır. Bu sebeple gelirden de bir küçülme meydana gelmiştir. 2008 krizinin en önemli sorunlarından biri de tüm bunların sonucu olan işsizliğin artmış olmasıdır. Bu çalışmada; krizlerin küresel ekonomiye etkileri, krizlerin Türkiye ekonomisindeki yansımaları, kriz dönemi içerisindeki ekonomik büyüme oranlarına yer verilmiştir. Ayrıca dünyada ve Türkiye’de, Covid-19 salgınının makro ekonomiye etkisi ve geçtiğimiz yakın tarihli 2008 küresel ekonomik krizinin etkileri kıyas edilmiştir.

The Effects of the Covid-19 to the World and Turkish Economy: A Precise Comparison with the 2008 Crisis

Article Info

Article History

Received: 08/05/2022

Accepted: 01/12/2022

Published: 31/12/2022

Keywords:

Covid-19, 2008 Crisis,
Economic Crisis

JEL Codes: E66, G01,
O57

ABSTRACT

With the occurrence of the COVID-19 event and then its effect all over the world, the realization of its social and societal effects, especially the economy, the collision of supply and demand balances, the change in many attitudes and behaviors of people, especially their consumption habits, and the effect of the epidemic on other things experienced in the past. In particular, travel barriers and restrictions have caused limitations in the positioning of individuals who will travel hotel etc. The activities of the enterprises have also come to a standstill. In terms of the labor market, there has been a transition to the style of carrying out activities away from the workplace. Within the scope of social and physical distance rules, the physical working concept of the market and even production in some production centers was suspended. As a result of the lack of clarity on some of these issues, the progress of the destabilizing effect was prevented by timely financial aid and emergency financial support. As a global problem, COVID-19 has undoubtedly affected foreign trade data, the current state of the labor market, and production data in the Turkish economy. On the other hand, at the macroeconomic level, the crisis experienced in 2008 is described as the crisis that affected the whole world the most after the 1929 economic crisis. With the emergence of the crisis in the real sector, the fact that the goods produced in the country did not attract attention in other countries led to a decrease in production. For this reason, there has been a decrease in income. One of the most important problems of the 2008 crisis is the increase in unemployment as a result of all these. In this study; The effects of the crises on the global economy, the reflections of the crises on the Turkish economy, and the economic growth rates during the crisis period are included. In addition, the impact of the Covid-19 outbreak on the macro economy in the world and in Turkey and the effects of the recent 2008 global economic crisis were compared.

Atf/Citation: Mercan G. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri ve 2008 Krizi ile Mukayesesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 132-143

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Dünyanın 1929 yılında görmüş olduğu krizinden beri yine global anlamda yaşadığı en sarsıcı kriz olan 2008 finansal krizi, 2007 yılının üçüncü çeyreğinde finansal piyasalarda meydana gelmiş, finansal piyasalar açısından büyük tahribatla sonuçlanmıştır (IMF, 2008). Hasar tahmin edilen boyuttan fazla olduğundan, hükümetlerin pek çoğunda piyasa ekonomisi sürmesine karşın, mevcut ekonomik yöntemler krizin olumsuz sonuçlarını minimum indirmek için kamulaştırma kavramını faaliyete geçirmişlerdir. Bu olay banka ve finans kurumları başta olmak üzere gerçekleşmiştir. Nitekim gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler geçmişten o güne en büyük bankacılık krizine, tabiri caizse iflasına maruz kalmıştır. Öte yandan bu duruma karşın birçok ülke piyasa ekonomisi faaliyetlerinin benliğine uymayan bir biçimde daha önce benzerine rastlanmamış bir biçimde finansal sistemde değişikliğe gidilmiştir (Reinhart & Felton, 2009).

1929 yılı krizi epey büyük oranda gerçekleşmesine karşın, bazı devletlerde etkilenme durumu az olmuştur veya hiç olmamıştır. Çünkü o dönemde dünya bu kadar entegre bir konumda değildi (Eğilmez, 2016). Bu bağlamda 2008 krizi gerek günümüzde ülkelerin küreselleşmesinin tabi sonucu olan birbirine entegre olması, gerekse kapitalist sistemin karşılaştığı ilk küresel boyutta kriz olması sebebiyle diğer krizlerden farklılaşmaktadır.

Adam Smith'in, 1776 senesinde çıkmış olan "Ulusların Zenginliği" eserinde kapitalizmin kâr amaçlı güdümlenmesi ve söz konusu kârın, ekonomisi gelişmiş devletlerde az, ekonomisi gelişmemiş devletlerde ise çok fazla meydana gelmesi sonucunda, kârın en fazla oranda meydana geldiği hükümetlerin krizden en çok etkilenen devletler olduğu söylenebilmektedir (Smith, 1776). Ama globalleşme neticesinde devletlerin bağlantılarının artmasıyla 1990'lardan günümüze yaşanmış finansal krizler ise hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde sıkıntılar meydana getirmektedir (Stiglitz, 2004).

2008 yılı küresel krizinin etki ölçeğinin genişlemesi istihdam ve büyüme değişkenlerini eksi yönde etkisi altına almıştır. Ayrıca sadece ekonomiye ait bir literatür olmaktan ziyade bizatihi neoliberal muhafazakâr ideolojiyi tartışmaların merkezi haline taşımıştır (Yeldan, 2008). Krizler ve neticelerine bakıldığında, piyasa ekonomisinin meydana gelmiş problemlere çözüm olabilen bir sistem olarak düşünülmesinin gerçekçi olmadığı ortaya çıkmaktadır (Marx, 1867).

Salgınların ekonomiye etkisini gelindiğinde İspanyol gribi, 500 Milyondan fazla kişiyi etkisi altına alması sonucu 2 yılda 50 milyon civarı bireyin yaşamını yitirmesine neden olarak tarihte yaşanmış büyük çaplı salgındır. Bu salgının ölümle birlikte sebep olduğu ciddi ekonomik külfetler de sonuç doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı tarihine yakın bir tarih olduğundan 20. yüzyılın ekonomisinde büyük etkiler meydana gelmiştir. İspanyol gribi olayının GSYİH ve tüketimde düşüşe olan etkisinin sırasıyla %6 ve %8 oranlarında olduğu ve Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra gelir ve tüketim üzerinde yeni bir ekonomik şok olduğu söylenebilir. Böylece İspanyol gribi zamanında sosyal ve ekonomik alanlarda büyük oranda kendini göstermiştir. Ayrıca benzer salgın tahribatlarının kişi başına %10-12 oranlarında kazançta azalmaya sebep olduğu söylenebilmektedir (Barro & Ursua, 2020).

Öncelikle 2019 senesinin Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde meydana gelen ve COVID-19 adıyla ortaya çıkan Koronavirüsün neden olduğu salgın, çok az bir zamanda tüm dünyayı etkisi altına almış ayrıca başta sağlık ve ekonomik sahaları olmak üzere tüm sektörleri de etkilemiştir. 6 Ocak 2022 tarihinde, Koronavirüs toplam 289.000.000 onaylanmış vaka ve 5.400.000 ölüme sebep olmuştur (WHO, 2022). Küresel bağlamda salgınlarla mücadelede kontrolleri ve yönetmeliklerine güvenilen DSÖ ise doğrudan bireylere değil çözüme yöneliktir. Her ülke, katılımcılarıyla verimli bir bilgi akışı sağlamaya çalışmaktadır. DSÖ'nün birkaç yıl önce başlayan küresel bir salgınla mücadelede ne yapılması gerektiği konusunda ciddi çalışmaları bulunmaktadır ve ülkeler böyle bir durumla karşılaşıldığında en büyük desteğin ve çözümün DSÖ'den geleceğine inanmaktadırlar (Özuyar, 2022).

Bu bağlamda yeni çıkan bu salgın ve DSÖ'ün onu önlemek için başta ekonomi olmak üzere aldığı ve alacağı önlemler ile ilgili olarak halen küresel çapta etkiler süregelmektedir. Bundan sonrasında virüsün etkilerinin hangi boyutta olacağını ancak ilerleyen günlerde görülecek ve salgının gisişatı vatandaşların yaşam alışkanlıklarını yeniden şekillendirecektir.

Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisinde; üretim, istihdam, kişi ve işletme gelirleri, ihracat, cari açık, bütçe açığı ve merkezi yönetim toplam borç yükünü, kötü yönde etkisi altına alarak durgunluğa sebep olmuştur. Koronavirüsünün umulmadık bir hızda seyretmesi, global anlamda ekonomiyi riskli durumlara sokmuştur (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020). Söz konusu salgın, BM tarafından II. Dünya Savaşı'ndan beri görülen "en büyük kriz" olarak tanımlanmıştır. Salgın, AB Komisyon Başkanı Von der Leyen tarafından ikinci bir Marshall Planı'nı gerektirecek kadar "*büyük bir ekonomik felaket*" olarak tanımlanırken, OPEC Genel Sekreteri tarafından "*görünmez bir canavar*" olarak ifade edilmiştir. İlk olarak ulaştırma (hava, kara ve deniz) sahasında olmak üzere bireylerin bire bir temasını gerektiren, hemen hemen her tür ekonomik faaliyet durma noktasına gelmiştir. Virüsün hızlı bir şekilde küresel bir sorun haline gelmesi neticesinde, küresel tedarik zincirleri kopmuş, ithal mal ve hizmetlere dair nihai talepte azalmalar yaşanmış ve uluslararası turizm ve iş seyahatinde birçok bölgede düşüşler meydana gelmiştir. Bu süreçte belki de sadece sağlık, gıda ve kısmi sanayi üretimi yapan sektörler faaliyetlerini aksatmamıştır. Dolayısıyla evren, arz ve talep şokunun birarada meydana geldiği, daha önce hiç yaşanmamış bir krizle burun buruna gelmiştir. Sayılabilecek belki de tek faydası bireylerin evde kalmaları gereği tüketim faaliyetlerinin azalması, daha az karbondioksit salınımı dolayısıyla daha az hava ve çevre kirliliği olmuştur. Bu dönemde AB'nin günlük karbon emisyonu yaklaşık %60 oranında azalmıştır. En fazla emisyon düşüşü %88 ile ulaştırma sektöründe meydana gelirken, evlere kapanma sebebiyle hane halkının emisyonları mevcut yıldan bir önceki yılın yine aynı dönemi ile mukayese edildiğinde üçte bir oranında bir yükseliş göstermiştir (Financial Times, 2020).

1. KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YANSIMALARI

Literatürde krizlerin net bir tanımı mevcut değildir. Birçok yazar farklı bir yorum geliştirmiş olsa da genel olarak üzerinde ittifak edilen kapsamlı görüşe göre kriz; finansal değerlerin hepsinin veya büyük kısmının – kısa süreli faizler ile hisse senedi, gayrimenkul, arsa gibi değerlerin fiyatları, ticari iflaslar ve finansal kurumların başarısızlıkları – keskin, kısa ve ultra – şekliyle devsam ederek bozulması olarak ifade edilmektedir. Tabiki bu olay günümüzde hane halkı ve ekonomi dünyasına kredi akışı kısıtlandığında ve mal ve hizmetlerin reel ekonomisi kötü etkilendiğinde finansal piyasalardaki aksamının daha da ilerleyeceği düşümlenmektedir. Bu durumda ekonomide büyük hasarlara sebep olması muhtemeldir (Gövdere ve Öztürk, 2010). Bununla birlikte krizler, literatüre göre dört şekilde ayrılabilir; para krizleri, bankacılık krizleri, finansal krizler ve dış borç krizleridir.

Bankacılık krizleri, mevcutta yer alan bankaların sermayelerinin tümünün veya tamamına yakınının yok olmasının klasik bir bankacılık krizi şeklinde adlandırırken, iktidarın bankalar hakkında düzenlemeye gitmesi, birleşmeye veya kapanmaya zorlanması, bankaların mevduatlarına yönelik aşırı ikilemler gibi bankaları kötü yönde etkisi altına alan olayların mevcudiyeti ise genel olarak bankacılık krizleri şeklinde adlandırılmaktadır. Bu durum hane halkı ve işletmelerin ticari faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle yatırımların ve tüketimin düşmesini ilerletmekte, finans alanının ödeme ve kredi düzeninin düzenli bir biçimde sürdürülmesinin önüne geçmektedir. Aynı zamanda, yurtiçi yerleşik sermayenin yabancı ülkeye gitmesinin ilerlemesine, ayrıca bankalar gibi finansal kurumlara olan güvenin düşmesine sebep olmaktadır (Altıntaş, 2004).

Para krizleri ise, döviz kurunda meydana gelen ani bir olayı ve sermaye akımlarındaki derin bir değişimi adlandırır. Para krizi, ülke parasına olan spekülasyonla neticelenmesi durumunda, ya da hükümetin uluslararası kaynakların hacmini büyütür ve faiz oranlarını artırarak ülke parasını savunmaya teşvik eder (Danışoğlu, 2007).

Küresel ekonominin 2008 senesi krizinin olumsuz sonuçlarının yansıdığı bir çevrede, Türkiye ekonomisi krizin yansımalarını en aza indirmek için bazı tedbirler almıştır. Bu çerçevede Varlık Barışı faaliyetleri başlamıştır ve ülke dışındaki değerlerin ülke içine ulaşması hedeflenmiştir. Hisse senedi gelirlerinde stopaj sifıra düşürülmüştür. Vergi borçlarının taksitlendirilmesi olanağı sunulmuştur. KOBİ'lere kurumlar vergisi istisnası sunulmuştur. Otomobil, mobilya, beyaz eşya sektörlerinde ÖTV ve KDV indirimleri uygulanmıştır. İstihdam konusunda iyileştirme çabaları gösterilmiştir. İstihdamı iyileştirme gayretlerinde, daha az çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin yükseltilmesi, İŞKUR'un mesleki eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti sunulması, hali hazırdaki istihdamın üzerine ek bir istihdam için prim avantajı sunulması gibi tedbirler alınmıştır (Gürsoy, 2019).

Yaşanılan küresel finansal krizin sebep olduğu ikilem, çevrenin global ölçekte küçülen finansal şartlardan ziyade yatırım ve tüketim masraflarının da düşmesine sebep olduğu ve tasarruflarda büyüme meydana gelmesinin de etkisiyle iç talepte keskin daralmaya sebep olduğu söylenebilmektedir. Global ekonomide sürekli halde büyüyen bu sorunlara, Türkiye'de GSYİH büyüme oranları 2008 yılının ikinci çeyreğinden beri net olarak azalmaya başlamıştır. 2008 yılının son ve 2009 yılının ilk çeyreğinde ise ekonomik faaliyette oldukça sert bir gerileme yaşandığı görülmektedir. Krizin ilk etkilerinin hissedildiği 2008'in son çeyreğinde Türkiye ekonomisi % 6.2 oranında küçülmüştür. Türkiye'de böylece 2001 yılının dördüncü çeyreğinden (9.5) itibaren ilk kez bir daralma yaşanmıştır (TUİK, 2009).

2008 yılının son çeyreği ve 2009 yılının ilk çeyreğindeki ekonomik işleyişte bir küçülmenin ilk olarak nedeninin ihracata dayalı üretim yapan sanayi alanında oluşan bir daralma olduğu şeklinde açıklanabilir. Bu durumun sanayi alanında istihdamdaki aksama sürecini ilerlettiği, iş gücüne katılım oranındaki keskin artışın da etkisiyle işsizlik oranlarında artışa sebep olduğu söylenebilmektedir. Nitekim ekonomideki sürecin yavaşlamanın keskin bir hal alması ile beraber işgücü piyasasına dair kötü gidişatın geçen döneme oranla daha kötüye giderek sürdüğü ve işsizlik oranlarında keskin yükselişlerin meydana geldiği de söylenebilmektedir. İşsizlik oranının tümü ilk çeyrekte yıllık % 4.2 puan artarak % 16.1 oranında meydana gelmiştir. İşsizlik oranında meydana gelen yükselişin 1.8 puanı istihdamdaki düşüş, 2.4 puanı ise işgücüne katılım oranındaki yükseliş nedeniyle meydana gelmektedir (TCMB, 2009).

Küresel finansal krizin etkisi, Türk bankacılık sektörü tarafından kredi mebleğında etkisi daha çok hissedilmiştir. 2008 yılının dördüncü çeyreğinde global ekonomideki sorunların çoğalmasıyla beraber Türkiye'deki iç ekonomik faaliyetlerdeki durgunlaşma, ülkedeki iç kredi piyasalarını kötü yönde etkilemiştir. İç talebi, ihracatı ve öngörülemeyen harcanabilir geliri düşürmek, kredi talebini yavaşlatmıştır (Selçuk, 2010).

Türkiye, 2019 yılının son çeyreğinde %6, yılın tamamında %0,9 oranında büyüme göstermiştir. 2019 yılı sonunda %11,84 olarak gerçekleşen Tüketici Fiyatları Enflasyonu (TÜFE); Şubat 2020'de 12,37; Mart ayında % 11,87 ve 2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 11,86 olmuştur. TÜİK verilerine göre Mart ayında ihracat hacmi geçen yılın aynı ayına kıyasla %17,8 oranında azalarak 13,4 milyar USD olurken, ithalat %3,1 yükselişle 18,8 milyar dolar civarında meydana gelmiştir. Bu şekilde, dış ticaret açığı %181,6 büyüyerek 5,4 milyar dolara çıkmıştır (Adıgüzel, 2020).

Çalışmada mukayesesinin yapıldığı krizleri, finansal kriz derinliğinde inceleneceği için finansal krizlere ilişkin tanım sona bırakılmıştır. Genel olarak finansal kriz, finansal piyasalardaki ahlaki erozyonun iyice yükselmesi ile kötü tercih sıkıntılarının yatırım ihtimallerini etkin bir şekilde yön verememesinden dolayı doğrusal olmayan bir bozulma şeklinde adlandırılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki finansal krizler, genel anlamda finansal fazlalık, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar, asgari şartlar olmadan zamansız finansal serbestleşme uygulamaları ve iç bankacılık sektöründeki eksiklikler nedeniyle oluşmaktadır. Bu nedenle, finansal sektördeki "ani ve beklenmedik" bir olayın meydana gelerek, reel sektörlerinin para ve para tarzı şeyleri sağlayamaması olayı finansal

kriz olarak adlandırılmaktadır (Emin, 2016).

Finansal krizlerin temel sebebi finansal piyasalardaki aşırı dengesizlikler olarak görülmektedir. Günümüzde bu durum aşırı oynaklık olarak da adlandırılmaktadır. Başka bir ifade ile finansal krizler, reel ekonomi üzerinde büyük yıkıcı etkiler doğuran ve piyasaların etkin işleyiş gücünün aksamasına neden olan finansal piyasalardaki tahribatlar şeklinde tanımlanabilir (Gövdere ve Öztürk, 2010).

2. KRİZLERİN KÜRESEL EKONOMİK ETKİLERİ

2008 yılında yaşanan krizde dünya ekonomisinin geçmiş yıllara oranla daha değişik faktörlerin etkili olduğu bir döneme tanıklık ettiği düşünülmektedir. 2007 yılı bitiminde ABD emlak sektöründe meydana gelen ve daha sonra para ve sermaye piyasalarında etkinliğini artıran ve 2008 senesi Eylül ayında belli bir büyüklüğe ulaşmış bir takım mali kuruluşların batması ile keskinlik ve dağılım oluşturan finansal krizin yankıları literatürde bazı araştırmacılara göre hala sürmektedir (Öztürk & Gövdere, 2010). Krizin meydana gelmesi ile finansal krizin reel sektör alanındaki hissedilirliği de artık görünmeye başlamıştır. Devam eden finansal kriz sonucunda meydana gelen güven kaybıyla, küresel ekonomi on yıldan sonra ilk kez derin bir eğilime düşmüştür. Bu krizin reel ekonomi üzerindeki etkileri 2010 yılının ilk yarısında daha da fazla keskinlik kazanmıştır. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler durgunluğa girmiş ve ekonomik resesyon global anlamda daha da derinleşmeye başlamıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından krize dair alınan tüm ihtiyatlara karşın, küresel finans krizinin sebep olduğu güven kaybı, ticari faaliyetleri global anlamda durağanlaştırarak doğal olarak büyüme payları belirli oranda gerileme eğilimine girmiştir (Yılmaz, 2009).

Dünya piyasasında yıkıcı tahribatlara yol açan 2008 küresel finans krizinin global etkinliği halen devam etmektedir (Alagöz ve Ceylan, 2015). 2008 yılı bitiminde ise pekçok ülke ekonomisinde algı kaybı, güvensizlik, işsizlik, faiz, dış ticaret ve kişi başı GSYH gibi reel ekonomik belirleyicilerde mevcut olan iyi yönlü gelişmelerin bozulmasına neden olmuştur. Global ekonomik faaliyetlerin teknoloji ve bilim ile ivme kazanması ile meydana gelen olumlu algı, yine aynı şekilde ülke ekonomilerini negative yönde etkilemiş ve ihracat ve ithalat oranlarında büyük azalmalara neden olmuştur (Alagöz & Ceylan, 2015). 2009 yılında ABD, Almanya, Brezilya, Çin, Fransa, İngiltere, Japonya, Meksika ve Türkiye gibi dünya ekonomisinde ihracat artışları %-8 ile %-16 arasında olduğu kaydedilmiştir. Bunun tek istisnası %5,54 ile Hindistan olmuştur. Söz konusu ülkelerde yine Hindistan hariç (%7,64) ithalat artış hızı %-9 ile -21 arasında meydana gelmiştir (Alagöz ve Ceylan, 2015).

2017 yılında ise küresel ekonomi için bir ivme kaydedilmişti. Ticaretin %5,2 seviyesinde yükselmesi uzun süredir devam eden %3 oranını geride bırakmıştır. Dış ticaret hacmindeki artış hızı yine petrol ve hammadde fiyatlarında dolaylı yükselişe sebep olmuştur. 2018'in ilk yarısında da yükseliş sürmüştür. Fakat yılın ikinci yarısında mal fiyatlarında dünya ticaret hacmindeki düşüşe bağlı azalışlar kaydedilmiştir. Çin ekonomisinde meydana gelen hızlı düşüş mal fiyatlarının belirlenmesinde rolü olmuştur. 2018 Haziran'ında başlayan Çin - ABD tarife savaşı 2019 yılında dünya ekonomisinin daha da daralmasına yol açmıştır (Çetiner ve Sever, 2019).

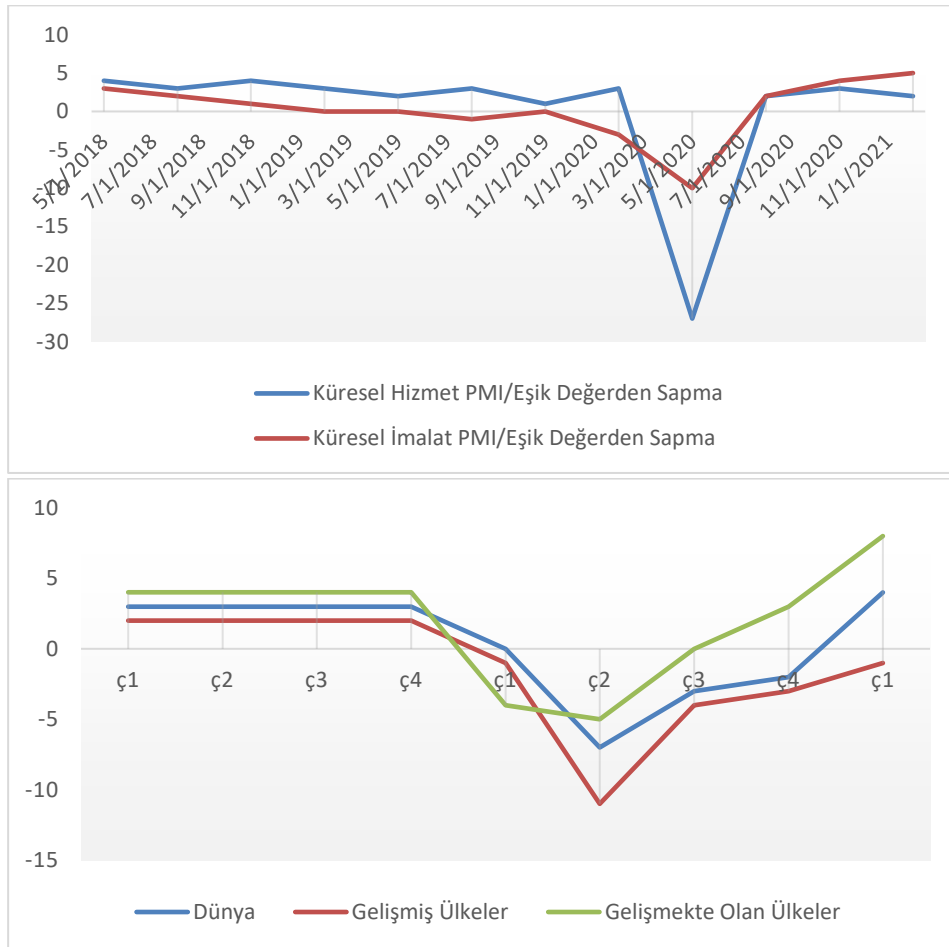
Ancak bu trend beklenenden kısa sürmüştür. Zira 2019 yılında Çin'de başlayıp ardından tüm dünya ülkelerini etkileyen Korona virüsü bütün dünya ekonomilerini beklenmedik bir anda sarsmıştır. Söz konusu büyüme oranlarına ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa; dünya ekonomisi 2004 yılı (%4,4) sonrası 2005 yılındaki azalışa karşın büyüme oranında artış yakalamasını, 2008 yılındaki (%1,85) geniş çaplı ekonomik kriz nedeniyle bu başarıyı kaybetmiştir. 2009 yılında meydana gelen negatif büyüme (-1,67) ve sonrası 2010 yılı (%4,3) krizin hasarlarını düzeltmeye yönelik faaliyetlerden sonuç alınamamış, 2011 yılından itibaren (%3,14) 2017 yılına kadar 2 puan dolaylarında bir yükseliş seyretmiştir. 2017 ve 2018 yıllarındaki sırasıyla %3,2 ve %3,04 puanlık artışlar da 2008 krizinin sonuçlarının üstesinden gelinemediğinin bir sembolü olarak kalmıştır. Yine de 2011 yılından sonraki en yüksek değere eriştiği de gözden kaçırılmamalıdır. 2019 yılı büyümenin devamını

sağlayamaması ardından gelen yıl olarak %2,4 oranında gerçekleşmiştir (Dünya Bankası, 2020).

Riskten kaçınma, pandemi sürecinde finansal piyasalarda iyice yükselmiş, ABD'nin yıllık faiz oranı ve hisse senedi fiyatları büyük oranda azalmıştır (OECD, 2020). Amerika Merkez Bankası (FED) başta olmak üzere ülkelerin merkez bankaları aynı 2008 yılında olduğu gibi parasal genişleme kararları almışlardır (Bloomberg Ht, 2020).

Türkiye'de Mart ayı ortasından Haziran ayına kadar alınan tedbirlerin hali hazırda hasar potansiyeli günlük %22 üzerinde bir ekonomik düşüşü göstermektedir (OECD, 2020). Asya Kalkınma Bankası (ADB) sunmuş olduğu "Asya Kalkınma Görünümü 2020" adlı raporunda, Covid-19 krizinin Avrupa, ABD ve diğer gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerdeki dağılım hızına göre dünya ekonomisine maliyetinin 4,1 trilyon dolar oranında yansyacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu durum global anlamda Gsyh'nın %4 oranında küçülmesini ifade ettiği de belirtmiştir.

Tablo 1. Küresel Büyüme

Kaynak: Bloomberg Eurostat (2022)

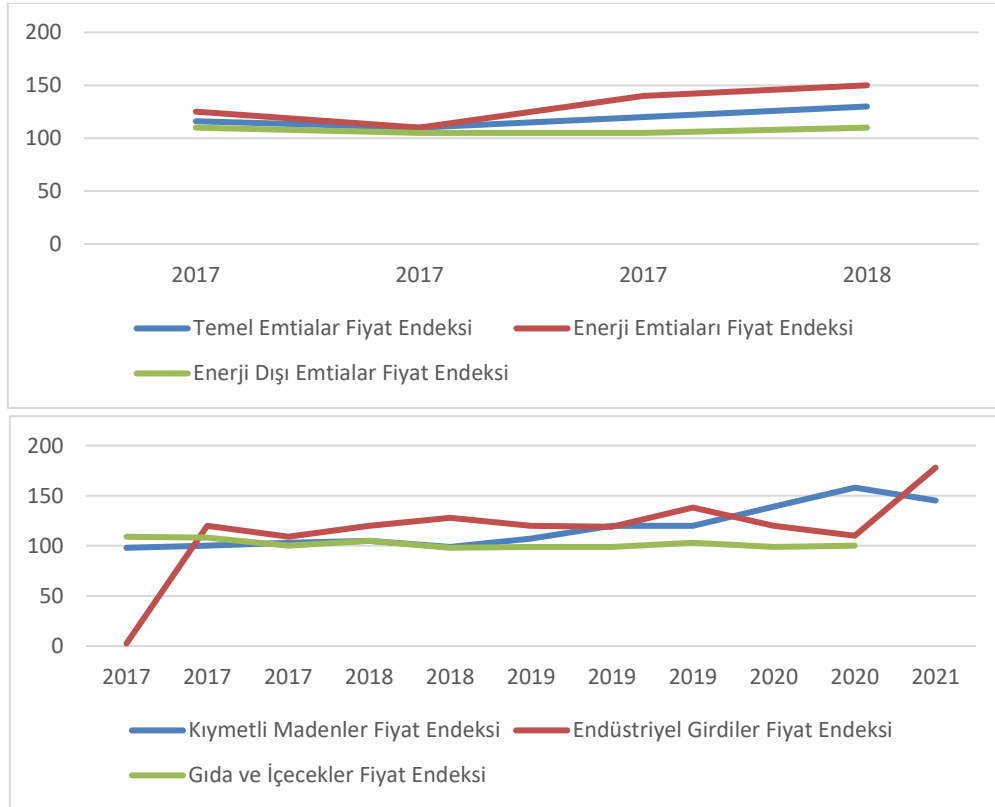
Dünya Bankası, Avrupa ve Orta Asya (Avrasya) kalkınmakta ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için yayınlamış olduğu raporda, koronavirüs salgınından kaynaklanan Türkiye ekonomisi için 2020 ve 2021 yılı GSYH büyüme tahminlerinde farklılıklar olmuştur. Salgın öncesinde Türk ekonomisinin 2020 yılında % 3 dolaylarında büyüebileceğini ifade eden Dünya Bankası, bu tahminini % 0,5'e düşürmüştür (Dünya Bankası, 2020). Ancak beklenen olmamıştır ve Türkiye 1,79 büyüme gerçekleştirerek beklenenin üstüne çıkmıştır. 2021 yılına gelindiğinde ise rekor bir büyüme gerçekleştiren Türkiye %11.1 seviyesine kadar çıkmıştır.

Tablo 2. Makro Göstergeler

MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER	Birim	2019	2020	2021
REEL EKONOMİ				
Gsyh (TL)	Milyar TL	4318	5047	6598
Gsyh (USD)	Milyar USD	760	717	745
Kişi Başına Gsyh (USD)	USD	9208	8597	8792
Gsyh Büyümesi	%	0,9	1,8	11,1

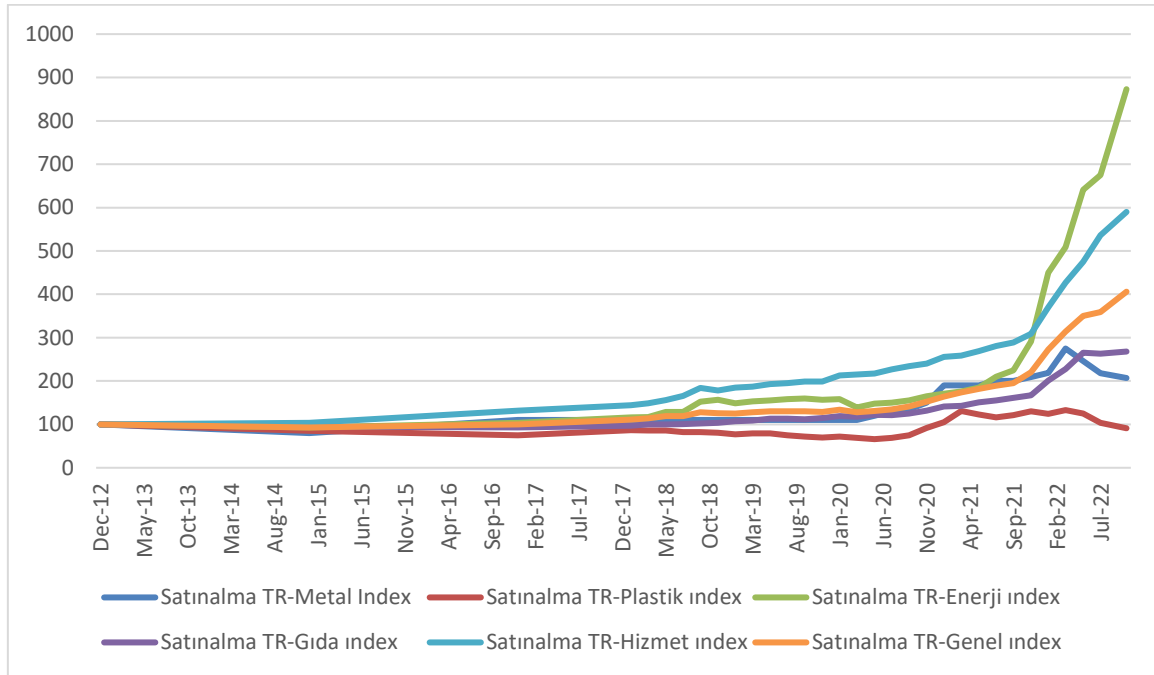
Kaynak: TÜİK (2022)

2021 yılının ilk çeyreğinde endüstriyel girdiler grubu fiyatlarında, ana metal fiyatlarında meydana gelen farklılıklarla orantılı olarak, yılın son çeyreğinde geçmiş yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 43,7 oranında yükseliş yakalamıştır. Yani endekste 2020 yılı ilk yarısında Covid 19 sebebiyle meydana gelen serüvenin tersi yaşanarak, 2020 yılı ikinci yarısından beri 2021 yılı Mart ayına kadar kesintisiz artış yaşanmıştır. Ana metal fiyatları, salgının etkilerinin derinden hissedildiği Nisan 2020 döneminden itibaren yüzde 72,8 oranında artmıştır. Metal fiyatlarının yükselmesinde Çin ve gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler tekrardan yeşeren sanayi ilişkileri ve ABD'nin mali yönlendirmelerine dair olumlu tutumun metallere karşı iyimserliği etkilemiştir. İnşaat ve imalat sektörlerinde yoğun olarak kullanılan bakır ve demir cevheri fiyatları 2021 yılı ilk çeyreğinde bir önceki yıla kıyasla sırasıyla %50,5 ve %82,6 artmıştır. Bakır fiyatları son 10 yılın en yüksek seviyesi olan 9.000 dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 3. Emtia Endeksi**Kaynak:** IMF (2008)

Tam kapanmanın yaşandığı 2020 ortasında Emtia sektöründe de ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Yükselen malzeme fiyatlarına, navlunlardaki yükselişler ve düşük gelirlilik de dahil olduğunda Türkiye’de emtia fiyatları ciddi bir biçimde yükselişe geçmiştir. Plastik sektöründe %82, metal sektöründe %112, enerji sektöründe %110’a varan artışlar özellikle küçük ve orta büyüklükteki sanayi sektöründe ağır tahribatlara yol açmıştır. İhracat sektörü için dövizdeki dalgalanmalar çok etkili olmasa da günümüzde ithalat ağırlıklı sektörde yer alan firmalarda salgın ve kurdaki dalgalanmalar çarpan etkisi meydana getirmiştir. Uzun teminli siparişlerin artmış fiyatlarda piyasada konumlandırılması, yılın ikinci yarısında tahmin edilen gerilemenin sonraki dönemlere iteleneceği bazı araştırmacılar tarafından yorumlanmaktadır.

Tablo 4. Emtia Fiyat Endeksi

Kaynak: TUSMOD (2021)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

COVID-19 yalnızca iktisadi zararı olan bir serüvenin meydana gelmesine neden olmaktan öte ayrıca sosyal alanı zarara uğratan bir kompozisyonu içinde barındırmaktadır. Ekonomi, insanların faaliyetleri neticesi mevcudiyet kazanan bir olgudur. Söz konusu açıklamaya yöneticileri olan kamu ve özel tüzel kişilikleri de dahildir. Bu da şu anlama gelmektedir, insanların etkilendiği miktarla ekonominin etkilendiği miktar doğru orantılıdır. Bu açıdan 2008 krizinden bağımsız olarak sosyal yapılar güçlendirilmelidir. Zira 2008 krizi ABD merkezli bir küresel finans kriziydi. Ülkenin dışa bağımlılığı kaçınılmaz olan bunalımı su üstüne çıkarmışken halen devam etmekte olan koronavirüs krizine karşın Türkiye ekonomisinin hala atabilecek adımları mevcuttur.

Siyasi politikanın elinde olan adımlar için günü kurtarmak yerine sonrası için de plan ve program yapılması gerekmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere göre finansman imkanları sunarak bu işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesi için çabalanmalıdır. Feraset gerektiren dijital ortamda faaliyet sürdürmek için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun için de elbette küresel aktörlerle yarışacak bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Günümüz teknoloji metaverse, 6G gibi atılımları düşünürken henüz 4G altyapısı bizi ne kadar ileri götürebilir. Sonuç olarak bütün ekonomide yapısal değişim oluşturulmalı

ve daha fazla katma değer üretimini getirecek teknolojiler sunulmalıdır. Ancak bu şekilde dışa bağımlılığımız azalabilir ve krizlerden daha az hasarlı çıkabiliriz.

Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisinde olumsuz yansımalarından biri, merkezi yönetimin vergi kazançlarının ekonomideki resesyon nedeniyle azalması karşısında hükümetin giderlerinin bilhassa sosyal giderlerin yükselmesi sebebiyle bütçe açığının büyümesidir. Salgın, hem arz hem talep şoku meydana getirmesi sebebiyle enflasyon; döviz kuru, petrol, emtia ve ara malı fiyatlarının seyrine bağlı olarak değişim gösterecektir. Yani, salgın Türkiye ekonomisinde; üretim, istihdam, kişi ve işletme gelirleri, ihracat, cari açık, bütçe açığı ve merkezi yönetim toplam borç yükünü, negative yönde etkisi altına alarak resesyona sebep olmuştur.

2008 krizi Türkiye ekonomisi üzerinde, büyüme ivmesinde bir azalış, hatta büyümeden ziyade küçülme, işsizlik oranında da artışlarla sonuçlanmıştır. Tüm dünya ekonomilerinin etkilendiği gibi Türkiye ekonomisi de 2008 ve son Koronavirüs küresel krizlerin olumsuz sonuçlarını yakından yaşamıştır. Türkiye dışa bağımlı bir ekonomi olup ihracat piyasalarının küçülmesinin etkisi ile iktisadi bunalıma maruz kalmıştır. Aynı zamanda petrol ihracatı yapan ülkelere yapılan ihracattaki düşüş çok daha azdır. Reel sektörde yatırım kararlarının ötelenmesi ve yatırımların durma noktasına gelmesi, üretim hacminde de düşüşe yol açmıştır. Yani aslında ülkelerin ihracat yapılacak alanda çeşitliliği ve ürün çeşitliliğini sağlamasının o ülke için ne kadar önem atfettiğinin göstergesidir.

Çalışmaya konu olan her iki kriz de hem arz hem talep yönlü şok etkisi oluşturmuştur. Mevcut grafikler de incelendiğinde mal fiyatları, yeni enflasyon oranının belirlenmesinde krizin hükümet giderlerini de sınır seviyeye ulaştırdığı da görülmektedir. Bu durumda merkezi yönetim bütçesinin negatif yönde gidişatını, krizlerin daha da tetiklenmesi beklenmektedir. Krizin Türkiye ekonomisi üzerinde bıraktığı tüm bu olumsuzlukların, finans sektörünün de buna hamallık yapmasına neden olacağı öngörülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* 19(37): 191- 221
- Alagöz, M. & Ceylan, O. (2015). Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(30): 59- 85.
- Altıntaş, H. (2004). Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (22):39-61.
- Barro, R. J., Ursua, J. F. & Weng, J. (2020). *The Coronavirus and the Great Influenza Epidemic Lessons from the "Spanish Flu" for the Coronavirus's Potential Effects on Mortality and Economic Activity*. Working Paper 26866
- Bloomberg HT (www.blomberght.com) E.T. 08.01.2022
- Çetiner, M. & Sever, E. (2019). Dünya Ekonomisi ve Türkiye'nin Yeri: Tarihsel Süreç, Ekonomik Göstergeler ve Geleceğe Yönelik Tahminler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve*

- İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,24(2), 333-347.
- Danışoğlu, A. (2007). Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(2): 1-11
- Demirdöğen, O. & Yorulmaz, R. (2020). *Kovid-19 Salgınının Dünya Ekonomilerine Etkileri*. Ortadoğu Araştırma Merkezi Analiz No: 242. Ankara
- Eğilmez, M. (2016). *Küresel Finansal Kriz*. Remzi Kitabevi: Ankara
- Emin, E. (2016). *2008 Küresel Finansal Krizinin ABD, Avrupa Birliği, Türkiye ve Makedonya Üzerine Makroekonomik Etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Financial Times (www.financialtimes.com) E.T. 06.01.2022
- Gürsoy, E. (2019). 2001-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Ekonomik Denge. <https://www.researchgate.net/profile/Eray-Guersoy-2> E.T. 09.01.2022
- IMF 2008 World Economic Outlook <https://www.imf.org/> E.T. 05.01.2022
- Marx, K. (1867). *Das Kapital*. 3. Cilt Gece Kitaplığı: Ankara
- OECD (2020). *Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity*. OECD Publication: Paris
- Öztürk, S., & Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 377-397.
- Özuyar, S. E. G. (2022). Global Impasses in Public Services Provision Due to COVID-19 in G20 Countries. In *Insurance and Risk Management for Disruptions in Social, Economic and Environmental Systems: Decision and Control Allocations within New Domains of Risk* (:149–184). Emerald Pub: UK
- Reinhart, C. M., & Felton, A. (2009). *The First Global Financial Crisis of the 21st Century*. Part II: Introduction, MPRA Paper No. 13607, <http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de> E.T. 05.01.2022
- Selçuk, B. & Selçuk, B. (2010). Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-27.
- Smith, A. (1776). *Ulusların Zenginliği* . Çev. A. Yunus & M. Bakırcı. Yeni Alan Yayıncılık: İstanbul.
- Stiglitz, J. E. (2004). *The Roaring Nineties: A New History of the World’s Most Prosperous Decade*. W.W.Norton & Company: NewYork
- TCMB (2009), *Enflasyon Raporu 2009-III*, <http://www.tcmb.gov.tr> E.T. 06.01.2022
- TUSMOD <http://tusmod.org/2021/05/08/emtia-fiyat-bulteni-202105/> E.T. 09.01.2022
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr> E.T. 06.01.2022
- WHO (2022). *Haftalık Rapor* <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update-on-covid-19---6-january-2022> .(E.T. 08.01.2022)
- WorldBank Data (2021) <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr> E.T. 06.01.2022
- Yeldan, E. (2008). Avrupa’da Bir Hayalet Dolasıyor. *Ekonomi Politik*. E. T. 22 Ekim 2008

http://yeldane.bilkent.edu.tr/Yeldan185_22Ekm08.pdf

Yılmaz, D. (2008). *Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?* TCMB Yayınları: Ankara, <http://www.tcmb.gov.tr> E.T. 06.01.2022

Yılmaz, D. (2009). *77. Olağan Genel Kurul Toplantısı Açılış Konuşması*. TCMB Yayınları: Ankara, <http://www.tcmb.gov.tr> E.T. 06.01.2022

Extended Abstract

The 2008 financial crisis, which is the most shocking global crisis the world has experienced since the crisis in 1929, took place in the financial markets in the third quarter of 2007 and resulted in great destruction in terms of financial markets. Existing economic methods have acted on the concept of nationalization in order to minimize the negative consequences of the crisis, and this has spread to the whole economy. However, it should be noted that since the world at that time was not as integrated as it is today, there were economies that came out of this crisis unscathed. In this context, the 2008 crisis differs from other crises due to the fact that countries are integrated with each other, which is the natural result of globalization, and that it is the first global crisis faced by the capitalist system.

However, there are not only economic crises in the world from the beginning to the end, but also there are crises that arise due to different triggers but become economic ones. Crises resulting from epidemics can be the examples. The Spanish flu is a large-scale epidemic in history, as a result of influencing more than 500 million people, causing about 50 million people to die in 2 years. Since it is a date close to the First World War, great effects have occurred in the economy of the 20th century. It can be said that the effect of the Spanish flu event on the decrease in GDP and consumption was 6% and 8%, respectively, and it was a new economic shock on income and consumption after the First World War, the Second World War and the 1929 World Economic Depression. In addition, it is known that similar epidemic destructions cause a decrease in earnings by 10-12% per capita (Barro & Ursua, 2020). Similarly, the Covid epidemic, which took place almost exactly a century later, has become a health problem that has serious economic consequences. In addition to its negative effects on health services, which is a semi-public good, measures such as "closure" to prevent this epidemic also had economic consequences. In addition, the economic dimension of the measures taken and to be taken by WHO, which is defined as a worldwide reliable organization for epidemic prevention and/or protection from epidemics, should also be taken into consideration. Yet, its effects on a global scale still continue.

2008 crisis on the Turkish economy, a decrease in the growth momentum, even shrinkage rather than growth; resulted in an increase in the unemployment rate. As all the world's economies have been affected, the Turkish economy has also experienced the negative consequences of the 2008 and recent coronavirus global crises. Turkey is a foreign-dependent economy and has been exposed to economic depression due to the shrinkage of export markets. At the same time, the decline in exports to oil-exporting countries is much less. Postponement of investment decisions in the real sector and investments coming to a standstill also led to a decrease in production volume. The impact of the global financial crisis was felt more by the Turkish banking sector on the loan amount. In the fourth quarter of 2008, the stagnation in domestic economic activities in Turkey, along with the proliferation of problems in the global economy, adversely affected the domestic credit markets in the country. Decreasing domestic demand, exports and unpredictable disposable income has slowed the demand for credit. On the other side, the Covid-19 epidemic has adversely affected production, employment, personal and business incomes, exports, current account deficit, budget deficit and central government total debt burden, causing recession in the Turkish economy. The budget deficit has been raised due to the increase in the government's expenditures, especially social expenditures, while the tax earnings of the central government decreased due to the recession in the economy. Also, exchange rate has changed depending on the course of oil, commodity and intermediate goods prices.

Both crises, which are the subject of the study, created both a supply-side and demand-side shock effect. When the current graphs are examined, it is seen that the crisis has brought the government expenditures to the limit level in determining the prices of goods and the new inflation rate. In this case, it is expected that the negative course of the central government budget will be triggered by the crises even more. It can be foreseen that all these negative effects of the crisis on the Turkish economy will cause the financial sector to act as a porter.